Ο σύγχρονος αθεϊσμός (Παύλος Ευδοκίμωφ)

Categories : ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Date : 16 Ιανουαρίου, 2014

Πολυάριθμες μελέτες
διαπιστώνουν το σπουδαιότατο ρόλο που παίζει στο σύγχρονο κόσμο ο λεγόμενος **αθεϊσμός**. Σήμερα, περισσότερο από κάθε
άλλη φορά, ο θεολογικός στοχασμός καλείται να αντιμετωπίση με σοβαρότητα αυτό το φαινόμενο. Ο όρος όμως «αθεϊσμός» είναι πολύ ευρύς. Μπορεί να σημαίνη τόσα πράγματα, ώστε στο τέλος καταντά εξαιρετικά διφορούμενος. Για να το καταλάβη αυτό
κανείς, δεν χρειάζεται να εισέλθη στη φύση και στα αίτια των διαφόρων μορφών του σημερινού αθεϊσμού· αρκεί να επιχειρήση να δώση ένα σαφή και από όλους παραδεκτό ορισμό του πράγματος. Θα αντιληφθή τότε ότι, όπως υπάρχει σήμερα πλήθος αθεϊστικών συστημάτων, έτσι είναι δυνατό να υπάρξη πλήθος ορισμών του αθεϊσμού.

Αν πάρουμε τα συστήματα φιλοσόφων
όπως ο Σπινόζα, ο Φίχτε, ο Χάϊντεγκερ, ο Βίτγκενστάϊν, ή, από την άλλη πλευρά, ο Κάρλ Μάρξ ή ο Ζαν Πωλ Σάρτρ, θα διαπιστώσουμε ότι παρουσιάζουν μεταξύ τους σοβαρές διαφορές. Αν πάλι ανοίξουμε ένα βιβλίο που έχει γίνει πια κλασικό, το «Φιλοσοφικό Λεξικό» του Λαλάντ, θα βρούμε την ακόλουθη διατύπωση: «Αθεϊσμός, η θεωρία που αρνείται την ύπαρξη του Θεού». Η φαινομενική διαύγεια αυτού του ορισμού μας γοητεύει. Γρήγορα όμως μαντεύουμε ότι, πίσω από τη σαφή αυτή πρόσοψη,
κρύβεται μια πραγματικότητα τρομερά περίπλοκη. Πραγματικά, ο ορισμός αυτός έχει νόημα μόνον όταν υπάρχουν δύο βασικές προϋποθέσεις, όταν έχει καταλάβει κανείς ακριβώς τί σημαίνει ο ισχυρισμός: «αρνούμαι την ύπαρξη του Θεού»· και, προ πάντων, όταν γνωρίζη κάπως τί σημαίνει η λέξη «Θεός». Υπάρχει όμως —είναι καν δυνατή— μια φιλοσοφική θεωρία, που να μπορή να ισχυριστή ότι εκπληρώνει με τρόπο ικανοποιητικό τους δύο αυτούς όρους; Υπάρχει —είναι καν δυνατό— ένα φιλοσοφικό σύστημα, που να μπορή να υποστηρίξη ότι αντιμετώπισε σε όλη την έκταση και το βάθος τους τα δύο αυτά αιτήματα και, μόνον έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα
ότι πρέπει να «αρνηθή την ύπαρξη του Θεού»; Αυτό είναι ίσως το πρώτο ζήτημα που θα έπρεπε να εξετάση κανείς.

***

Ας δούμε εν πρώτοις τί σημαίνει η έκφραση «αρνούμαι την ύπαρξη του Θεού». Το να αρνήται κανείς το Θεό — το να καταλήγη, με άλλα λόγια, στην κρίση ότι ο Θεός δεν υπάρχει — προϋποθέτει ότι ο άνθρωπος-κριτής έχει διατρέξει και εξαντλήσει κάθε δυνατή οδό γνώσεως, και ότι, ύστερα από όλες αυτές τις έρευνες, έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το αντικείμενο των αναζητήσεών του, ο Θεός, πραγματικά δεν υπάρχει. Αν δεν έχη προηγηθή αυτή η διαδικασία τότε η κρίση που εκφέρουμε δεν είναι, φυσικά, διαπίστωση μιας αντικειμενικής αλήθειας, αλλά απλώς διατύπωση μιας υποκειμενικής υποθέσεως. Μια αναζήτηση όμως αυτού του
είδους στον τομέα που μας απασχολεί, περιπλέκεται από την ύπαρξη ενός θεμελιώδους γεγονότος: Από το ότι η γνώση του Θεού είναι μοναδική στο είδος της, και το αντικείμενο των ερευνών μας, ο Θεός, είναι μια πραγματικότητα που ανήκει
σε μια τάξη τελείως διαφορετική από την τάξη στην οποία ανήκουν οι πραγματικότητες του κόσμου μας. Το πρώτο ιδίωμα του Θεού είναι ακριβώς η ριζική, η απόλυτη υπερβατικότητά του. Ο Θεός είναι ο **άγιος**· όχι μόνον ο άλλος, αλλά ο τελείως, ο απόλυτα άλλος. Μεταξύ
του Θεού και του κόσμου δεν υπάρχει καμμιά κλίμακα συγκρίσεως. Πρέπει ο ίδιος ο Θεός να προσφερθή στη γνώση μας, να μας αποκαλύψη τον εαυτό του, να μας παρουσιασθή κατά ένα τρόπο σύμμετρο προς τις προσληπτικές και καταληπτικές μας ικανότητες, για να μπορέσουμε να τον γνωρίσουμε. Μόνον όταν γνωσθούμε από τον Θεό, μπορεί να αρχίσουμε κι εμείς να τον γνωρίζουμε· μόνον όταν φωτισθούμε από το θείο Φως μπορούμε κι εμείς να αρχίσουμε να τον διακρίνουμε. Αυτό αποτελεί ένα από τα βασικώτερα σημεία της χριστιανικής παραδόσεως από την εποχή του αποστόλου
Παύλου έως τις ημέρες του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου.

Είναι αλήθεια πως ο
άνθρωπος μπορεί να φθάση σε μια φυσική γνώση των αοράτων πραγμάτων με τη βοήθεια και τη μεσολάβηση των ορατών. Έγραφε ο απόστολος Παύλος προς τους χριστιανούς της Ρώμης (Ρωμ. 1, 12-20), «το γνωστόν του Θεού φανερόν εστιν εν αυτοίς,
δηλαδή τοις ανθρώποις,... τα γαρ αόρατα Αυτού από κτίσεως κόσμου τοις ποιήμασι νοούμενα καθοράται». Αυτό είναι βέβαιο. Με τη διαφορά ότι η γνώση αυτή δεν είναι **γνώση του Θεού**, αλλά **γνώση περί του Θεού**. Με αυτό τον τρόπο γνωρίζουμε όχι το Θεό, αλλά τα ίχνη των θείων χειρών, τη σφραγίδα της θείας σοφίας επάνω στην Κτίση. Αυτό το είδος της γνώσεως βρίσκεται ασφαλώς στη διάθεση του ανθρώπου. Είναι η γνώση των φιλοσόφων, η γνώση της φυσικής ευσεβείας.

Η αναζήτηση του ζώντος
Θεού, η ανακάλυψή Του, η προσωπική συνάντηση μαζί Του, η γνωριμία μας με Αυτόν,

είναι καρπός της συνδρομής **δύο πρωτοβουλιών: της θείας και της ανθρωπίνης**. Συμβαίνει και εδώ κάτι το ανάλογο με τη Σάρκωση. Όπως για τη Σάρκωση του Λόγου έτσι και για τη γνώση του Θεού πρέπει να υπάρχουν ταυτοχρόνως και **να συνεργάζωνται δύο θελήσεις**: Το «Γενηθήτω» του Θεού και το «Γένοιτο» της ανθρωπίνης ψυχής, τύπος και ενυπόστατο σύμβολο της οποίας είναι η παρθένος Μαρία. Αυτό το δεύτερο είδος της γνώσεως έγινε προσιτό σε όλους τους ανθρώπους **μετά την ενανθρώπηση του Θεού. Κάθε άνθρωπος που αναζητεί το Θεό μπορεί να Τον εύρη**. Καμμιά κραυγή της ψυχής δε μένει αναπάντητη. Η θύρα του Αοράτου ανοίγει σε κάθε κρούοντα. Αλλ' αυτή η εύρεση του παρόντος, του ενοικούντος στον κόσμο μας Θεού, **απαιτεί καρδιά ελευθερωμένη από κάθε προκατάληψη ή πρόληψη, καθαρισμένη από κάθε «είδωλο» ή «φάντασμα»**. Όπως λέγει ένας από τους Μακαρισμούς: Μακάριοι οι καθαροί τη καρδία ότι **αυτοί τον Θεόν όψονται** (Ματθ. 5, 8).

Αυτός ο καθαρισμός είναι απαραίτητος. **Δεν αρκεί ο άνθρωπος να βρεθή μπροστά στην αλήθεια για να την αναγνωρίση και να την καταλάβη**. Το φως μπορεί να φωτίση τους οφθαλμούς μας, μόνον όταν δεν παρεμβάλλωνται εμπόδια στην ακτινοβολία του. Το ίδιο συμβαίνει και με την Αλήθεια.

Οι προκαταλήψεις, οι ψευδαισθήσεις, οι ποικίλες φαντασμαγορίες του νου ή της ψυχής μας, εύκολα σχηματίζουν ένα φράγμα που μας εμποδίζει να διακρίνουμε τη λάμψη της, να αναγνωρίσουμε την παρουσία ή τη σημασία της. Αυτό είναι το «κάλυμμα», που —όπως γράφει ο απόστολος Παύλος— «έκειτο επί την καρδίαν των Εβραίων» πριν από τη Σάρκωση (Β' Κοριν. 3, 13).

Αλλά και μετά τη Σάρκωση, ο «άρχων του κόσμου τούτου» εξακολουθεί να ρίχνη αυτό το κάλυμμα επάνω στην καρδιά μας και έτσι κατορθώνει να πωρώνη τα νοήματά μας. Γι' αυτό, το Ευαγγέλιο απευθύνεται με τόση επιμονή στην πνευματική προσοχή του ανθρώπου, κάνει συνεχώς έκκληση προς το πνεύμα του να αντισταθή σε κάθε τι που υπάρχει κίνδυνος να παρεμβληθή ανάμεσα σ' αυτό και στο Φως της Αποκαλύψεως, σε κάθε τι που μπορεί να μας καταστήση κωφούς και τυφλούς. Δεν είναι τυχαίος ο λόγος που επαναλαμβάνεται συνεχώς στο Ευαγγέλιο:

«ο έχων ώτα ακούειν ακουέτω».

***

Θα μπορούσε να διαμαρτυρηθή κανείς πως υπάρχει εδώ
ένας φαύλος κύκλος: η γνώση του Θεού προϋποθέτει το δώρο της πίστεως. Ο άθεος
δεν έλαβε αυτό το δώρο. Αρα...

Υπάρχει όμως μια απάντηση σ' αυτή την ένσταση: η απλή άρνηση να αποδώσουμε στις
γνωστικές μας ικανότητες απόλυτη και αλάθητη εξουσία δημιουργεί ήδη ένα άνοιγμα,
ευνοεί μια κατάσταση ελευθερίας και δεκτικότητος που επιτρέπει να αυγάσουν μέσα μας οι πρώτες ακτίνες του Μυστηρίου του τελείως Άλλου. Αυτή η απόφαση έχει τεράστια σημασία για τη «μοίρα», για τη μελλοντική τύχη και πορεία κάθε ανθρώπου.
Χωρίς αυτό το άνοιγμα, αυτή την εκλογή της πραγματικής ελευθερίας της σκέψεως, η άρνηση του Θεού παραμένει στην περιοχή του a priori δόγματος ή τοποθετείται στο επίπεδο των αφηρημένων και αντικειμενοποιημένων εννοιών. Τα αδιέξοδα που δημιουργεί
η αντικειμενοποίηση της συγκεκριμένης και παλλόμενης ζωής, έχουν αναλυθή με μεγαλοφυή τρόπο, από το μεγάλο ρώσο φιλόσοφο Νικολάϊ Μπερντιάεφ. Αυτό που μας ενδιαφέρει
εδώ είναι ότι μια άρνηση του Θεού καθαρά νοηματική και συλλογιστική, είναι τελείως ανεφάρμοστη, θα έλεγε μάλιστα κανείς πως ανήκει στην προκριτική, την προεπιστημονική φάση της σκέψεως του ανθρώπου. Όχι μόνο αποκλείει εκ των προτέρων ζώνες εμπειρίας του ανθρώπου και θυσιάζει χάριν ενός μεθοδολογικού συστήματος
δεδομένα της συγκεκριμένης ζωής, αλλά κυρίως δεν εκπληρώνει τις απαραίτητες προϋποθέσεις, που συνεπάγεται κατά την Γραφή η γνώση του Θεού. Και αυτό είναι το σημαντικό, αφού η Γραφή, ακόμη και για τους αθέους, είναι η μόνη άμεση πηγή πληροφοριών, για την πραγματικότητα που ονομάζεται στη χριστιανική γλώσσα «Θεός». Ευθύς εξ αρχής η Γραφή παρουσιάζεται ως ο λόγος που απευθύνει ο ίδιος ο Θεός στον άνθρωπο για να του αποκαλύψη και να του καταστήση γνωστό τον εαυτό Του.

Οι πιο συνηθισμένες μορφές
αθεϊσμού σταματούν στη μέση του δρόμου. Θα ήταν ίσως σωστότερο να τις χαρακτηρίση
κανείς ως αφελή και συγκεχυμένον αγνωστικισμό. Αγνοούν τα πάντα και δεν βεβαιώνουν τίποτε. Πολύ συχνά παρουσιάζονται ως καθαρός σκεπτικισμός. Σχετικοποιούν κάθε βεβαιότητα και διακηρύσσουν: όλα αυτά είναι άλυτα προβλήματα, που μας ξεπερνούν· μόνο μετά τον θάνατο θα μάθουμε ίσως τη λύση τους. Αλλά **κάθε αθεϊσμός που δε**

συμμορφώνεται με το θεμελιώδη νόμο της υπάρξεώς του —την απόλυτη βεβαιότητα για την ανυπαρξία του Θεού— εύκολα διαψεύδει τον εαυτό του και αποδεικνύεται μια αυθαίρετη και αθέμιτη άρνηση. Υπερβαίνει τα όρια των φυσικών δυνατοτήτων του ανθρώπου και πέρα απ' αυτά, επάνω από την εμπειρική και ελεγχομένη γνώση μας,**οικοδομεί δικά του δόγματα** και μια δική του μυθολογία. Θα έλεγε κανείς πως η ίδια η εσωτερική λογική των πραγμάτων δεν μας αφήνει να μείνουμε στο έρημο και ουδέτερο έδαφος της «αθεΐας», δηλαδή στο **κενό**. **Ο «αθεϊσμός» μας ή αποδεικνύεται άγνοια, παρεξήγηση, επανάσταση εναντίον των νοθεύσεων και παραποιήσεων, αναζήτηση του γνησίου και του αληθινού, ή μεταβάλλεται αναπόφευκτα σ' ένα στρατευμένο αντιθεϊσμό, που έχει τις ρίζες του όχι στη λογική και στην επιστήμη (όπως πολλές φορές φανταζόμαστε), αλλά στο σκοτεινό κόσμο των συγκινήσεων και των παθών...**

[Από άρθρο του Ρ.Ε., δημοσιευμένο στο περιοδικό "Contacts", (αρ. 47,3/1964, σελ. 204-224). Το περιοδ. «Σύνορο» (αρ. 35, 3/1965, σελ. 27-37) το αναδημοσίευσε μεταφρασμένο από τον Δ. Γ. Κουρτέση (Δ. Γ. Κουτρουμπή), απ' όπου και το παρατιθέμενο εδώ απόσπασμα.
Από το βιβλίο «Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ για το Θεό και τον άνθρωπο. Η ποιητική θεολογία του Pavel Nikolaievitch Evdokimov». Π. Β. ΠΑΣΧΟΥ, εκδόσεις Αρμός, 1995]

(Σημ. Οι κάποιες διαφορές, στη σύνταξη ή στην ορθογραφία των κειμένων του Επιμέτρου, οφείλονται στην εκφραστική ιδιαιτερότητα του κάθε μεταφραστού, την οποία σεβαστήκαμε και δεν θέλουμε να θίξουμε ή να ενοποιήσουμε διορθώνοντας — όπως ακριβώς κάναμε και στα μικρά παραθέματα. π.β.π.)

(*) Ο
Ευδοκίμωφ γεννήθηκε στις 2 Αυγούστου 1901 στην Αγία Πετρούπολη. Οι γονείς του κατάγονταν από αριστοκρατικές οικογένειες: ο πατέρας του ήταν αξιωματικός του Ρωσικού στρατού. Το 1907, ο πατέρας του δολοφονείται από ένα τρομοκράτη στρατιώτη, ύστερα από την Επανάσταση του 1905-1907. Φοιτά στη Σχολή Ευελπίδων της Ρωσίας. Μετά τα γεγονότα του 1917 στη Ρωσία, έφυγε με τη μητέρα του για το Κίεβο,
όπου σπουδάζει στη Θεολογική Ακαδημία της πόλης. Λίγο καιρό μετά επιστρατεύεται από το Λευκό Στρατό (υποστηρικτές του Τσάρου κατά τον Ρωσικό Εμφύλιο), όπου υπηρετεί στο ιππικό για δύο χρόνια.

Φεύγει
για την Κωνσταντινούπολη, όπου εργάζεται οδηγός ταξί, σερβιτόρος και μάγειρας σε εστιατόριο. Τον Σεπτέμβριο του 1923, σε ηλικία 22 ετών, πηγαίνει στο Παρίσι και φοιτά στη Σορβόννη, απ' όπου λαμβάνει δίπλωμα φιλοσοφίας. Στη Γαλλία εργάζεται στη Citroën και στους σταθμούς των τρένων και του μετρό, καθαρίζοντας βαγόνια. Λαμβάνει υποτροφία της Πανεπιστημιακής Αλληλοβοήθειας και γίνεται πρώτος Γραμματέας της Χριστιανικής Ενώσεως των Ρώσων Φοιτητών της Γαλλίας. Το
1924 εγγράφεται και παρακολουθεί μαθήματα στο αρτισύστατο από Ρώσους θεολόγους
και θρησκευτικούς στοχαστές Ινστιτούτο του Αγίου Σέργιου και το 1928 λαμβάνει το δίπλωμά του.

Το 1927 εγκαθίσταται
στην γαλλική πόλη Μεντόν, όπου γνωρίζει και παντρεύεται τη Γαλλορωσίδα Νατάσα Μπρούνελ, με την οποία αποκτά δύο παιδιά. Το 1940 μεταβαίνει στη Βαλένς, όπου ζει και εργάζεται παραδίδοντας ιδιαίτερα μαθήματα. Παράλληλα ετοιμάζει και καταθέτει στο Πανεπιστήμιο της Aix-en-Provence τη διδακτορική διατριβή του με θέμα: Ο Ντοστογιέφσκι και το πρόβλημα του Κακού.

Από το
1945 μέχρι το 1962 διευθύνει το φοιτητικό οικοτροφείο της Cimade σε προάστιο του Παρισιού. Από το 1948 γίνεται το βασικό στέλεχος της Ορθόδοξης αντιπροσωπείας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και καθηγητής στο Οικουμενικό
Ινστιτούτο του Bossey. Το 1948 εκλέγεται καθηγητής της Ηθικής Θεολογίας στο Ορθόδοξο θεολογικό Ινστιτούτο του Αγίου Σεργίου στο Παρίσι, με διδακτορική διατριβή «Η Ορθοδοξία». Το 1960 προσκλήθηκε να διδάξει στο Καθολικό Ινστιτούτο του Παρισιού. Παρακολούθησε τις εργασίες της Β' Βατικανής Συνόδου ως επίσημος παρατηρητής της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το 1968 αναγορεύθηκε επίτιμος Διδάκτωρ της
Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης. Πέθανε στο Παρίσι στις 16 Σεπτεμβρίου 1970.

ΣΧΕΤΙΚΑ:

Τα στάδια του αθεϊσμού (Μητροπ. Ναυπάκτου & Αγ. Βλασίου Ιερόθεος)

Διάλογος μ’ έναν άπιστο (Αρχιμ. Επιφάνιος Θεοδωρόπουλος)